

ralistenak nabarmen eraz litezke (Sapir, Bloomfield, eta abar).

2) «Gerra-ondoko hizkuntzalaritzako interferentzi teoriena»; batez ere Estatu Batuetan eta elebitasunezko egoera zehatzen ikerketen aldetik ikusia. Jadanik klasiko bihurtu diren U. →Weinreich eta E. Haugen-en idazlanak azpimarra litezke.

3) «Gaur egungo hizkuntz interferentzia»ri buruzko teoriena; 60ko hamarkadatik honunzkoena, alegia.

Hirugarren epe hau oso banaturik agertzen zaigu. Baina, gutxienez, ondoko hiru joera hauek bederen berez bide daitezke:

a) Estrukturalista eta taxonomikoa. Aurreko epeko lanetan zegoen hoberena biltzen da honetan; eta linguistika kontrastiboan eta eskola estrukturalistetan agertutako berrikuntza batzuk ere biltzen dira. Adibidez, «→ezaugarri →bereizle minimo»en berezketari eta erabilpenari dagokionez, batez ere fonologiazko eta lexiko-semantikazko interferentziak.

Joera honen barruan, W. F. Mackey-ren lan batzuk gailen litezke. Adibidez: interferentzia eta hizkuntz integrazioa ikertzeko proposatzen digun →eredua; baita haren kuantifikaziozko ikerbideak ere, *Bilinguisme et Contact des Langues* delakoan.

b) Joera sortzaile-bihurtzailea; zeharbidez bederen, ikertzaileek «hizkuntz →aldaketa» aztergai dutenean (diakronikoa izan, edo textuinguruzkoa, edo pragmatikoa, edo-ta soziologikoa, eta abar); «hizkuntzazko erratuak», «hizkuntz hiperzuzenketa», eta abar; elebidunaren →gaitasun linguistikoa zinez bikuna ote den, ala gaitasun *bakar bat* ote duen bi hizkuntzei buruz, hein batez antzua (zeren-eta elebakarraren →konpetentzian ere, hizkuntzazko azpi-sistema mordo zabal bat bait dago, hizkuntza osatzen duten →hizkera-moten multzoaren arabera; eta elebakar bakoitzak, alde edo molde, azpi-sistema mordo hori bait dauka barruan, hobeki ala trakeskiago integraturik); eta, hein batez ere, →hiztun elebidunarengan, hiztun bakar horrengan jatorriz bi hizkuntza diferenteren azpi-

sistemen multzoan zeuden horien integraziaile ere bai.

c) Matematiko-zenbatasunezkoa dei genezakeen joera. Hemen sartuko genituzke estatistika-pleguko lan batzuk; hizkuntz interferentzia gertabide zibernetiko edo hizkuntz ekonomiazko gertabide baten ondorio bezala ikertzen dutenak; eta abar. M. Van Overbeke-ren beraren idazlan batzuk, sail honetan sar litezke.

M. J. Azurmendi
Itz.: Txillardegia

Hizkuntz maila

nivel de lengua / niveau de langue / language level

Edozein hizkuntzatan egiaztatzen da, zenbait erabilera ingurune jakin batzuetan bakkarik agertzen dela, beste zenbait beste ingurune jakin batzuetan agertzen den bitartean. Hizkuntza →erkidearen erabilpen hautako bakoitzak bere jatorri-ingurunearen prestigio bera edukitzen du edo haren mesprezu bera jasaten. *Hizkuntz maila* nozioa, beraz, gizartea klasetan edo mota desberdinetako taldetan banatua egoteari lotua dago. Zein ingurunean aurkitzen diren, maila desberdin asko erabil ditzakete →hiztunek.

Desberdintasunak, batzutan, lexikoan bakkarik agertzen dira (→argota eta hizkuntza arrunta, hitz-altxor teknikoa eta hizkuntza arrunta); beste batzutan, lexikoan ez-ezik, →fonetikan, morfologian eta →sintaxian ere ematen dira (hizkuntza landua eta herri-hizkuntza, hizkuntza arrunta eta patois delakoa). Hizkuntza ofizialetik gertu dauden →dialektoek herri-hizkuntz funtzioa bete dezakete.

Dena dela, edozein hizkuntz →egoeratan, ondoko maila hauek beti aurkitzen dira: *hizkuntza zaindua*, jakintsuen barrutian lantzen den →hizketa kultuari hurbiltzera jotzen duena: *hizkuntza arrunta*, herriko hizketaren erabilerei jarraitzen saiatzen dena, eta →*patois hizketak*.

Hizkuntz menpekotasuna

«→Hizkuntz ukipenari» datzekion ondorio gertagarrietako bat da «hizkuntz menpekotasuna».

Hizkuntz komunitate edo gizarte bakoitzak, baditu, eskuarki, ongi mugatutako ezaugarri linguistiko, soziolinguistiko eta soziologikoak. Orain, dena dela,

ez da gure asmoa «hizkuntz komunitate» edo «gizarte» hitz horiek hemen zedarritzea. Baina, gure kasu berezian, errealtate berbera dute oinarritzat euskal hizkuntzazko komunitateak, euskal gizarteak, euskaldun herriak, Euskal Herriak, euskal nazioak, eta gainerakoek.

Delako hizkuntz komunitate edo gizarte horiek aldera ditzakegu guk, beren artean; eta horretara komunitate horien arteko tarte kalkulatatu. Tarte horrek, orduan, hau emango digu: komunitate horien artean degoen «erakarpen-maila» erakutsiko digu, berezkoa zein aurrikusgarria; edo-ta komunitate horiek batak bestearekiko dutena.

Alderatzen ditugun hizkuntz komunitate horiek «ukipen-komunitateak» direnean; alegia, benetan elkarrekiko harremanetan dauden komunitateak direnean, hizkuntz komunitate horien artean «berez espero daitekeen erakarpenak» emango digu «menpekotasun-maila arriskugarria»; baita, bide beretik, «hizkuntzazko menpekotasun-maila aurrikusgarria» ere.

Horrez gainera, berez espero zitekeen hizkuntzazko menpekotasun-mailari buruz distortsio edo →desbiderapena gerta daiteke, horretara, egiazko hizkuntz menpekotasuna berez espero zitekeen hizkuntzazko menpekotasun-maila baino handiago edo txikiagoa bihurtuz.

Egiazko hizkuntz menpekotasunaren eta berez espero zitekeen hizkuntz menpekotasunaren arteko tarte horrek, horretara, «distortsio eta desbiderapen-gradua» emango digu, edo-ta ukipenetan dauden bi hizkuntz komunitateon arteko «bortxatasa» esan dezakeguna. Gure kasu konkretu honetan, gaztelaniazko eta frantsesko komunitateekiko agertzen den menpekotasun-harremanean, handia da bortxatasa hori.

Distortsiodun hizkuntz menpekotasun horietan, motak eta graduak finkatzen saia gintezke; alegia, diglosi motak eta graduak (ikus *diglosia* goiburua). Eta sailkapen hori egiteko, ondoko puntu hauek har genitzake kontutan: bortxaketaren norakoa eta maila; baita hauetan bildurik eta neurturik, agertzen diren

distortsio eta desbiderapen horien alderdirik nabarmenenak.

Helburu horretan, ikusmolde batzu erabil daitezke, eta alde erabili egin dira jadanik, eta azterkizuna ikuspuntu desberdinetatik hartu. Esate baterako:

1. «Jokabide linguistikoaren» ikuspegia. Hauxe izan da, gaur gaurkoz, hizkuntz komunitate batetan dagoen hizkuntzaren egoera aztertzerakoan, maizenik erabili izan den ikuspegia; eta, eskuarki, →sinkronian erabili izan da.

J. Fishman-ek proposatutako azterbideari jarraikiz, ia beti ondoko alderdi edo aldagai hauek berezi eta ikertu izan dira: a) *nor* jokutzen da linguistikoki; alegia, nor da mintzo; b) *nori* zaio mintzo; c) ukipenetan dauden hizkuntzetan, *zein* du hautatzen; d) *zertaz* mintzatzeko, alegia zein mintzagaiz hitzegiteko; e) *noiz*, eta, gizarteari dagokionez, zein alorretan.

Maizenik ikertu izan den alderdia, gizarte-funtzionamenduaren alorrena izan da. Gutxienik ikertzen dena, berriz, mintzagai edo topikoena izaten da. Hots, zenbait kasutan, gurea barne, oso garrantzitsua da hori; gure euskaraz derrigorezko analfabetakuntzan bait gaude eta erdaraz alfabetaturik.

Baina, ikuspegi honetatik beretik, badago beste ikerkizunik ere. Esate baterako: f) *nola* delakoari buruz, alegia ea jokabide linguistiko horiek ahozkoak diren, ala idatzizkoak, ala irakurrerazkoak; edo-ta, bestela, formalizazio-mailen araberakoak; eta abar.

SIADCO-k egina duen *El estudio socio-lingüístico del euskara* liburuak eta «*Hizkuntz borroka Euskal Herrian*» deritzon berorren laburtzapenean, hein batez alderdi horiek aztertu ditu gure Herriari buruz.

2. Ukipenetan edo menpekotasunean dauden hizkuntzen arteko «hizkuntz indar tarte» deritzon ikusmoldearen araberak.

Hizkuntz indar tarte hori, edozein hizkuntza pareri buruz iker daiteke; baina ukipenetan dauden hizkuntzei buruz gertatzen da garrantzitsu haren erabilpena; baita diglosiazko menpekotasunetan

ere; euskararen kasuan bezala, gaztelaniari eta frantsesari dagokionez.

Honetarako, ideia hau hartzen da oinarritzat: hizkuntza bakoitzak baduela, berez, garrantzi eta indar maila bat. Indar hori, hizkuntza erabiltzen duen edo duten komunitateen indarrari datzekio, eta «berezko hizkuntz indarra» esan dakiok (W. F. Mackey-k egiten duen bezala). Berezko hizkuntz indar hori kontutan hartzen eta neurtzen diren alderdi edo aldagaien batuketak da; eta, Mackey-ri garraizkiolarik, hauek izan daitezke: a) delako hizkuntza horren →hiztunen kopuru osoa; b) berorien aberastasuna, zenbait ekonomi erizpideren arabera neurgarri; baina, eskuarki, errenta ertainaren arabera neurtua; c) hiztun berorien sakabanatze-gradua; esate baterako, mintzatua den eskualdeen batuketaz: bai Estatu desberdin, bai herrialde desberdin, bai etnia desberdinetan; d) hiztun horien mugikortasun-maila berorien bidaien kopuru-klase-norako-iraupenaren arabera, e. b.; e) hiztun horien kultur ekoizpena, bai jatorrizkoa, bai idurikatua edo inportaziozkoa, eta berez daitezkeen jakintza alorren arabera; f) berorien ekonomi ekoizpena. Honi buruz, eta erabakitze eta neurtzeko, oso erizpide desberdinak balia litezke. Jakina. Hemen interesgarria litzateke berezko ekoizpena eta menpekotasunezko ekoizpena bereztea (lehengairik ez izateagatik, esate baterako, edo teknologiaren inportazio-arengatik, edo multinazionalerikiko betebeharengatik, edo agintekeria inperialistarengatik); eta berezi egin behar lirateke, era berean, nagusi eta agintzaile diren komunitateekiko menpekotasuna, batetik, eta ez nagusi ez agintzaile diren komunitateekiko menpekotasuna, bestetik; g) hiztunen ekoizpen ideologikoa. Ez, ordea, Mackey-k proposatu duen alderditik zenbait hizkuntzaren erlijio-balioaren aldetik, esate baterako, gure kasuan erabili ezina; baina bai «jarrera»ri atxekirik dauden beste alderdien arabera baizik.

Beti ikusmolde beretik, beste zenbait alderdi edo aldagai berez liteke. Esate baterako (eta gure kasuan oso garrantzi-

tsua): h) hizkuntza bakoitzaren hiztunek erakusten duten nahasketa-maila. Gure kasuan, esate baterako, ez dago nahasketarik gabeko eskualderik batere, baina gaztelania eta frantsesa eskualde osotan erabiltzen dira; eta hauetan ere, zenbait aldiz nahasian eta zenbait aldiz batere hizkuntz nahasketarik gabe.

Aldagai horien guztien batuketak, hizkuntza bakoitzaren «berezko hizkuntz indarra» deritzogun balioa emango liguke. Eta menpekotasun-harremanean dauden bi hizkuntzen arteko berezko hizkuntz indarren arteko diferentziak edo tarreak emango digu hizkuntza nagusiaren arabeko hizkuntz indarraren balioa (gure kasuan bi dira: espainiera eta frantsesa), menperatua den hizkuntzaren arabera (euskararekiko, gure kasuan).

3. Izan, erizpide linguistikoa dena: Alegia, menpekotasun-harremanean dauden bi hizkuntzen arteko «hizkuntz tarrea» ikertzea.

Alderdi batzuk berez litezke. Pisudunenak hauek dira, gure ustez: a) «egiturazko hizkuntz urrunera»; alegia, harremanean dauden hizkuntz →sistemen artekoa; bi hizkuntzen arteko «gaurkotze-eta standardizate-tarrea». Lehenengo alderdia, hein batez, Mackey-k eskaini digun ereduaren ageri da; bigarrena, aldiz, M. Jose Azurmendik proposatzen du.

— «Egiturazko hizkuntz urrunera» horretan, gutxienez ondoko alderdi hauek berez daitezke: a) Menpekotasun-harremanean dauden bi hizkuntzen sistema eta egituren artean dagoen diferentzia edo tarrea. Ikertzapen honi buruz, badira eredu batzuk; estrukturalistak eta taxonomikoak maizenik, Mackey-k berak erabiltzen dituenen plegukoak. b) Hizkuntza berberaren barruan dauden barne-hizkeren arteko diferentziak edo tarreak. Esate baterako: geografiaz, →dialektoetan barrera; soziologiaz, hizkera ikasian, herrikoian, arruntean, barrera; hizkera berezietan: teknikoak, argotak, eta abar; estilo: ahozkoa, izkribuzkoa, eta abar... Barne-hizkera horiek guztiek osatzen duten multzoari, «hizkuntza barneko deribazio-sistema» deritzokegu. c) Deribazio-

Hizkuntz ukipena

sistema hauetxen arteko diferentzia eta tartea.

— Bi hizkuntzen arteko «gaurkotze-eta standardizatzetartea». Hona hemen berez litezkeen alderdiak: a) «Baterakuntza linguistiko-soziala»ren maila, beren hizkuntzaren plangintza eta normalizazioari dagokionez (gure kasuan euskarari dagokionez), hizkuntz komunitate jakin bateko talde desberdinek zein mota eta mailatan parte hartzen duten kontuan edukitzen delarik. «Hizkuntz plangintza»ren aldagaiak hauek dira: delako hizkuntza horren «gaurkotze»-maila; «konbentzionaltasun»-maila; bere gaurkotze eta standardizatzetartean, bertako altxorretik eta kanpotik hartutako →mailaguen maila; hizkuntzari buruzko «berreskuratzearen» eta «jarraitasunaren» maila; plangintza egiterakoan, berezko eta manuzko jokabideen maila; zuzenketaren horren zentralizazio-maila, edo-ta dibertsifikazio-maila, hau edo hura nagusi diren ber; eta abar; b) «hizkuntz batasuna»ri buruzko maila: lurraldeari buruz, dibertsifikazio dialektalari buruz, helburu hartua den «hizkuntz eredu»ri buruz, eta abar; c) baterakuntza linguistiko-soziala, eta hizkuntzaren beraren batasuna, aurrera eramaten diren gertabideen denbora edo abiadura; d) normalizazio linguistikoa mamitzen den moduak eta bideak, baita, zenbait aldiz, normalizazio horri eustekoak.

Ikertu eta neurtutako alderdi horien guztien balioak batu eta integratu, eta horretxek emango digu, harreman horretan, aurrikusgarri den «hizkuntz erakarpeneren gradua», alegia, «berezko hizkuntz menpekotasun ikusgarriaren» gradua.

4. Badago, ordea, horri erantsi behar zaion beste alderdi sinkroniko bat: «bortxa-indizea». Berezko hizkuntz menpekotasunean gerta daitekeen distortsio edo desbiderapena azaltzerakoan, beharrezko dirudi indize hau ere kontutan hartzeak; harreman diglosikoetan, ohizko oinarri izaten bait da. Hitz batez, ondoko hau neurtu behar litzateke: a) Desbiderapeneren gradua: alde batetik, ukipenetan

dauden bi hizkuntzen artean berez agertu behar lukeen hizkuntz erakarpena litzateke; eta, bestetik, egiazki, diglosi bidez elkartzeagatik, indarrez, gertatu dena. b) Desbiderapen horren norabidea, positiboa izan liteke hori, orduan berez espero zitezkeen hizkuntzazko erakarpena eta menpekotasuna emendatzen direlarik; edo-ta, negatiboa izan liteke, orduan bion arteko erakarpen eta menpekotasun horiek urritu egiten direlarik.

Alderdi berri hau eranstea litzateke kontua, berez, M. J. Azurmendiren proposamenduaren arabera. Hizkuntz menpekotasunaren «eredu teoriko» edo matematikoan, beste aldagai bat izango litzateke hori; eta, honetara, eredu hori aplikagarri litzaeie menpekotasun desbideratua (diglosikoa, alegia) jasaten duten hizkuntzei ere; eta, hortaz, handiago litzateke ereduaren orokortasuna.

5. Beste puntu bat beharko litzaiokie erantsi hizkuntz menpekotasunaren ikeretzapenari, baita proposatzen dugun eredu teorikoari ere: «ikusmolde diakronikoa». Honela, eta ez bestela, agerreraziko dira hizkuntz menpekotasunezko harremanetan dauden «joerak»; baita joera horien mailak ere, diglosiaren izaera aldakorra eta suntsikorra kontutan hartuz. (Kezka hau beti agertu da M. J. Azurmendi-ren lan soziolinguistikoetan).

Eta orain alderdi horiek guztiek eredu teoriko horren formula orokorrean sartuz gero, beraren aplikazioak geronen hizkuntz →egoeraren fotografia eman ahalko luke.

M. J. Azurmendi

Itz.: Txillardegi

Hizkuntz ukipena

contacto de linguas / contact de langues / linguistic contact

Gizabanako batek edo talde batek bi hizkuntza erabiltzen ditueneko →egoerari esaten zaio *hizkuntz ukipena*. Hau da beraz, →elebitasuna sorterazten duen gertakizun konkretua. Hizkuntz ukipenak geografi arrazoiak izan ditzake: bi hizkuntz komunitate-
ren arteko mugan, gizabanakoak ibil daitezke mugaz harantz eta honantz, horrela beren